

EDWARD MATUSZAK
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO WE WSPIERANIU ZMIAN ROZWOJOWYCH OBSZARÓW WIEJSKICH

Jednym z rezultatów przemian zachodzących na wsi będzie malejące znaczenie gospodarki rolnej i zmiany w strukturze funkcjonalnej wsi, w kierunku zwiększenia znaczenia funkcji nierolniczych. W polityce rolnej Unii Europejskiej ogólnospołeczne funkcje wsi i rolnictwa mają relatywnie większe znaczenie w porównaniu z obecną sytuacją w Polsce. W dokumencie znanym jako „Agenda 2000”, będącym wyznacznikiem zmian w polityce rolnej Unii Europejskiej po 2000 roku, pomoc dla rolnictwa zmierzała będzie w większym niż obecnie stopniu w kierunku wyrównywania dochodów ludności rolniczej, wspierania pozarolniczych działalności produkcyjnych na obszarach wiejskich czy zachowywania ogólnospołecznych, pozaprodukcyjnych funkcji terenów wiejskich. Polityka rozwoju obszarów wiejskich w krajach UE będzie miała wpływ na kierunki zmian na obszarach wiejskich w naszym kraju. Strategia rozwoju wsi i rolnictwa, jako główne zadania, wskazuje podejmowanie działań prowadzących do:

- poprawy efektywności gospodarowania w rolnictwie,
- modernizacji i polepszania struktur w rolnictwie,
- rozwoju infrastruktury gospodarczej na obszarach wiejskich,
- wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich,
- tworzenia systemu instytucji pracujących na rzecz rozwoju gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich,
- wykorzystania naturalnych walorów wsi.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego jako instytucje państwowe włączone zostały w realizację polityki państwa w zakresie rozwoju wsi i rolnictwa. Realizowane przez nie zadania wynikają z oczekiwań rolników i członków rodzin rolniczych, organizacji rolniczych, samorządu terytorialnego oraz państwa włączającego państwowe doradztwo rolnicze we wspieranie procesów transformacji wsi i rol-

nictwa. W efekcie przedmiotem działania Ośrodków Doradztwa Rolniczego są zagadnienia związane z:

- doradztwem rolniczym,
- wdrażaniem i upowszechnianiem nowości z zakresu technologii produkcji rolniczej,
- ekonomiką, organizacją i zarządzaniem gospodarstwem rolniczym,
- dostarczaniem rolnikom informacji rynkowych,
- inicjowaniem działalności zespołowej rolników i tworzeniem powiązań integrujących rolników z zakładami przemysłu rolno-spożywczego,
- wspieraniem organizacji rynków zbytu produktów rolnych i ich marketingiem,
- ochroną środowiska przed zagrożeniami wynikającymi z produkcji rolniczej,
- sprawami bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie,
- inicjowaniem i wspieraniem rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich,
- inicjowaniem i wspieraniem tworzenia i rozwoju alternatywnych źródeł zarobkowania dla ludności rolniczej,
- udziałem w opracowywaniu regionalnych programów rozwoju.

ODR-y wspierają procesy restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa, we wszystkich obszarach określonych w „Strategii rozwoju wsi i rolnictwa ...”, a udział wynikających stąd zadań prawdopodobnie będzie się poszerzał w kolejnych latach dostosowywania rolnictwa do integracji z Unią Europejską. Inicjowanie i wspieranie pozarolniczych form aktywności gospodarczej i społecznej na wsi przez państwowe doradztwo rolnicze spowodowało, że powiększyła się populacja korzystających z jego usług. Dostosowanie doradztwa do nowych potrzeb występuje przede wszystkim w treściach doradztwa. Daje się zaobserwować ogólną prawidłowość polegającą na poszerzaniu zakresu doradztwa o nowe zadania oraz zmianą priorytetów dla doradztwa.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego realizowały w ostatnich latach wiele przedsięwzięć w środowisku wiejskim, których celem było wspieranie pozarolniczej aktywności gospodarczej i społecznej na wsi. Wśród instytucji i organizacji podejmujących działania prowadzące do ożywienia przedsiębiorczości na wsi, doradcy ODR mają szczególne predyspozycje. Znają społeczności lokalne, ich słabości, ale również walory i możliwości działania lokalnych liderów zdolnych do organizowania działań zbiorowych rolników. Aktywnie uczestniczą w zachęcaniu rolników do udziału w tworzeniu rynków hurtowych produktów rolnych, współpracy z giełdami produktów rolniczych, organizują szkolenia dla rolników podejmujących działalność agroturystyczną lub modernizujących bazę agrotury-

styczną. Inną formą wspierania przedsiębiorczości na wsi są organizowane szkolenia dotyczące:

- formalno-prawnych podstaw prowadzenia działalności gospodarczej,
- sporządzania planów przedsięwzięć dla pozarolniczych kierunków działalności gospodarczej,
- zdobywania kwalifikacji zawodowych ułatwiających podejmowanie działalności pozarolniczej.

Oprócz działalności informacyjnej i szkoleniowej wspierają organizacyjnie wiele wspólnych przedsięwzięć organizowanych dla rolników oraz mieszkańców wsi. Z udziałem i przy pomocy doradców ODR powstawały w Polsce zespoły użytkujące wspólnie maszyny rolnicze, grupy producentów o różnym formalno-prawnym statusie organizacyjnym.

Przede wszystkim jednak świadczą usługi doradcze rolnikom, zgodnie z ich oczekiwaniami i oczekiwaniami wynikającymi z realizacji zadań sformułowanych w strategii rozwoju wsi i rolnictwa, dotyczącymi poprawy efektywności gospodarowania oraz modernizacji i polepszania struktur w rolnictwie. Wymienione kierunki działalności służą rozwojowi podstawowej funkcji produkcyjnej większości wsi w Polsce, a mianowicie rozwojowi produkcji rolniczej. W tym też zakresie działania osiągają największe efekty. Jest to zrozumiałe i uzasadnione przynajmniej z następujących powodów:

- w zakresie wspierania rozwoju produkcji rolniczej ODR posiadają największe doświadczenie, zarówno w zakresie treści jak również metod pracy i współpracy z rolnikami,
- formalne kwalifikacje zawodowe i doświadczenie zawodowe doradców dotyczy przede wszystkim tych zagadnień,
- w zakresie upowszechniania postępu w technologiach produkcji rolniczej i poprawy efektywności produkcji rolniczej ODR-y wspierane są przez placówki naukowo-badawcze resortu rolnictwa, uczelnie rolnicze,
- działalność w tym zakresie znana jest rolnikom zainteresowanym wprowadzaniem zmian rozwojowych w swoich gospodarstwach.

Filozofia rozwoju, w warunkach gospodarki rynkowej, polega najczęściej na tym co w języku angielskim określane jest „more and more”, a w niemieckim „immer mehr”, co oznacza „więcej i więcej”. W rolnictwie oznacza to większy dochód rolniczy, większą wydajność pracy, co osiągnąć można - poza nielicznymi wyjątkami - przede wszystkim poprzez powiększenie gospodarstwa, racjonalniejsze wykorzystanie zasobów pracy, zmniejszenie obciążenia stałymi kosztami produkcji w przeliczeniu na jednostkę produktu i osiągnięcie takich rozmiarów dochodu rolniczego, który pozwala na inwestycyjny rozwój gospodarstwa. W przeważającej części kraju, jedne gospodarstwa mogły się rozwijać w drodze powiększania powie-

rzchni gospodarstwa, wówczas, gdy inne zrezygnują z prowadzenia produkcji rolniczej i sprzedadzą lub wydzierżawią grunty rolnicze tym pierwszym.

W związku z tym pojawia się nowe zadanie dla doradztwa rolniczego polegające na przeprowadzeniu analizy możliwości rozwojowych gospodarstw i próbie określenia:

- które gospodarstwa mają szansę na rozwój, w stopniu zapewniającym godziwy poziom dochodów z produkcji rolniczej dla rodziny rolniczej i jaki będzie najlepszy ich kierunek rozwoju?
- które gospodarstwa nie mają realnych szans osiągnięcia obecnie ani w przyszłości dochodów z produkcji rolniczej, zabezpieczających godziwy poziom życia rodziny rolniczej?

W stosunku do drugiej grupy gospodarstw należałoby poszukiwać możliwości pozyskania dodatkowych dochodów, które łącznie z dochodami z gospodarstwa zapewnią wystarczający dochód rodzinie.

Analiza możliwości rozwoju gospodarstw rolniczych, opracowanie planów rozwoju dla gospodarstw rozwojowych i wskazanie niecelowości inwestowania w gospodarstwa, które nie mają przyszłości w produkcji rolniczej, byłoby już olbrzymim i perspektywicznie bardzo ważnym przedsięwzięciem. Nie należy jednak oczekiwać od doradztwa rolniczego znajdowania odpowiedzi na pytanie o przyszłość tych rodzin rolniczych, które będą zmuszone osiągać dochody głównie z pracy poza rolnictwem. Jest to problem bardzo złożony, wymagający zaangażowania, oprócz środków finansowych, także wielu instytucji. Jednym z warunków o podstawowym znaczeniu jest zwiększenie dostępu młodzieży z rodzin rolniczych do szkół, które zapewnią jej zdobycie kwalifikacji zawodowych umożliwiających podjęcie pracy poza rolnictwem, a w konsekwencji możliwość zrezygnowania w przyszłości z prowadzenia przekazanego przez rodziców gospodarstwa.

Najprostsze formy przedsiębiorczości na wsi, wymagające zaangażowania niedużego kapitału, zostały w większości wyczerpane. Tworzenie nowych miejsc pracy na wsi poza produkcją rolniczą, które jest nieodzownym warunkiem przemian strukturalnych w samym rolnictwie, wymaga dopływu kapitału na tereny wiejskie. Doradztwo rolnicze może podejmować zadania zmierzające do jak najracjonalniejszego jego wykorzystania, ale samego kapitału nie zastąpi.

W związku z tym pojawiają się pytania, czy doradztwo rolnicze jest w stanie aktywnie:

- wpływać na modernizację rolnictwa,
- kreować postawy proinnowacyjne wśród rolników i mieszkańców wsi,
- wskazywać i zaspokajać potrzeby społeczności wiejskiej, w tym także potrzeby najbardziej przedsiębiorczej grupy rolników, podejmujących działania nie tylko w sferze działalności rolniczej,

- inicjować i promować tworzenie nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich.

Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że skuteczność oddziaływania doradztwa rolniczego na procesy modernizacji gospodarstw rodzinnych i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich zależy nie tylko od kondycji samego doradztwa rolniczego, ale także od gotowości i podatności ludności wiejskiej na zmiany oraz wielu innych uwarunkowań tkwiących w środowisku wiejskim i poza nim. Bardzo ważne są związki doradztwa z nauką i możliwości transmisji innowacji z nauki do praktyki rolniczej. ODR-y jako instytucje państwowego doradztwa rolniczego realizują i długo jeszcze realizować będą funkcje, które w rozwiniętej gospodarce rynkowej realizuje wiele wyspecjalizowanych instytucji i organizacji.

Pracujący w środowiskach wiejskich doradcy mają świadomość problemów społecznych powstających w tych środowiskach. Mają również świadomość, że ich rozwiązywanie wymaga wiedzy i umiejętności innych niż tylko fachowa wiedza rolnicza. Od kilku lat rośnie zainteresowanie kadry doradczej poszerzaniem wiedzy i zdobywaniem umiejętności społecznych. Umiejętność komunikowania się, przekonywania, organizowania pracy zespołowej i kierowania pracą grupy, umiejętności psycho- i socjotechniczne w coraz większym stopniu wpływają na skuteczność pracy doradczej z rolnikami w zakresie rozwiązywania problemów zawodowych. Znaczenie tych umiejętności będzie jeszcze ważniejsze w rozwiązywaniu problemów społecznych rodzin rolniczych.

Niewykluczone, że podobnie jak w innych krajach Europy Zachodniej, które wcześniej przechodziły procesy modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa, zaistnieje potrzeba kompleksowego doradztwa socjalno-ekonomicznego dla rodzin rolniczych zmuszonych do poszukiwania źródeł dochodu poza rolnictwem.

W miarę powstawania i rozwijania różnych form aktywności gospodarczej powinno przybywać instytucji, które będą zajmowały się określonymi kierunkami rozwoju obszarów wiejskich.